

گروه سنجی

دکتر مرتضی فاضل

دکترای مشاوره، مشاور و مدرس استعداد و خلاقیت

یکی از فنون جذاب برای شناخت ارتباطات گروهی دانش‌آموزان در کلاس درس اجرای فن گروه‌سنجی است. در گروه‌سنجی موقعیت هر فرد یا عضو گروه نسبت به دیگران بررسی و ارزیابی می‌شود و میزان پذیرفتن یا نپذیرفتن هر عضو گروه نسبت به سایر افراد گروه و روابط هر فرد با دیگر اعضای گروه ارزیابی می‌شود. در شرایط کلاس درس گاهی ممکن است برخی از دانش‌آموزان توسط سایرین طرد شوند و پذیرفته نشوند. این دانش‌آموزان در معرض آسیب‌های روانی و اجتماعی قرار می‌گیرند. از طریق فن گروه‌سنجی می‌توان چنین دانش‌آموزانی را شناسایی کرد. همچنین، از نتایج گروه‌سنجی می‌توان در مدیریت کلاس درس، افزایش انگیزه دانش‌آموزان، بهبود فضای یادگیری و اقدامات تربیتی مناسب استفاده و بستری فراهم کرد تا تغییر و تحولات مناسبی در گروه کلاسی ایجاد شوند. در کتاب‌های مشاوره و روان‌شناسی، در مورد فن (تکنیک) گروه‌سنجی و شیوه‌های اجرایی آن به تفصیل سخن گفته شده است، اما در مورد تفسیر و تحلیل نتایج، به‌ویژه در گروه‌های کلاسی، سخنی به میان نیامده است. در اینجا ابتدا این فن با اقتباس از کتاب «فنون و مقدمات مشاوره» از دکتر عبدالله شفیق‌آبادی و کتاب «اصول و روش‌های راهنمایی و مشاوره» نوشته دکتر سیدمهدی حسینی بیرجندی معرفی می‌شود. سپس تفسیر و تجزیه و تحلیل نتایج آن در کلاس درس را می‌آوریم.

گروه‌سنجی

برای اجرای گروه‌سنجی لازم است دانش‌آموزان در مدرسه و در کلاس درس مدتی به‌صورت حضوری با هم تعامل داشته باشند و همدیگر را کاملاً بشناسند. بنابراین، بهتر است گروه‌سنجی در

عکاس: اعظم لاریجانی

چند ماه اول سال انجام نگیرد تا دانش آموزان به خوبی با هم آشنا شوند. در این فن، افراد ستاره، منفرد و مطرود کلاس درس به خوبی شناسایی می‌شوند. به فردی که در گروه‌سنجی بیش از دیگران انتخاب شده باشد، «ستاره یا محبوب گروه» می‌گویند و کسی که از طرف هیچ یک از افراد گروه انتخاب نشده باشد، «منفرد» نامیده می‌شود. همچنین، فردی را که تعداد کمی او را انتخاب کرده‌اند، «فراموش شده» می‌نامند. فردی هم که در گروه‌سنجی آرای منفی آورده باشد، یعنی فردی را که دیگران ابراز داشته‌اند حاضر به همکاری با او نیستند و نمی‌خواهند با او در گروه باشند، «مطرود» می‌نامند.

گروه‌سنجی را به دو شیوه می‌توان انجام داد. یکی استفاده از ملاک مشخص برای هدفی معین و دیگری استفاده از پرسش‌نامه یا وسایل درجه‌بندی. در روش اول که معمولاً رواج بیشتری دارد، سؤال یا ملاکی مطرح می‌شود و مثلاً از دانش آموزان خواسته می‌شود افرادی را که دوست دارند با آن‌ها در یک گروه به فعالیتی معین بپردازند، انتخاب کنند. برای اجرای این روش از دانش آموزان خواسته می‌شود مشابه شرایط امتحان یا فاصله‌ای از همدیگر قرار بگیرند. سپس برگه کاغذ کوچکی بردارند و نام و نام خانوادگی خود را روی آن بنویسند و یک جدول سه‌خانه‌ای ترسیم کنند. سپس به آن‌ها گفته می‌شود، اگر قرار باشد برنامه‌آردویی برگزار شود و آن‌ها بخواهند گروهی دوفنری با بهترین دوست هم‌کلاسی‌شان

تشکیل دهند، چه کسی را انتخاب می‌کنند تا نام او را در خانه اول جدول بنویسند. سپس در ادامه گفته می‌شود، اگر گروه آن‌ها سه نفره باشد، نام دوست هم‌کلاسی دیگری را که تمایل دارند با آن‌ها هم‌گروه شود بنویسند. در مرحله سوم از دانش آموزان خواسته می‌شود اگر گروه چهار نفره باشد، نام دوست سوم خود را در جدول سوم یادداشت کنند. بدین ترتیب، هر دانش آموز ۳ اولویت خود را به ترتیب انتخاب می‌کند. برای شناسایی دانش آموزان مطرود از دانش آموزان خواسته می‌شود در زیر جدول نام دانش آموزی را که به هیچ‌وجه تمایل ندارند با او هم‌گروه شوند یادداشت کنند و بنویسند تمایلی به هم‌گروهی با او ندارند.

در روش دوم گروه‌سنجی ملاک وجود ندارد و ارزیابی نگرش‌ها و احساسات افراد نسبت به یکدیگر هدف است. در این روش از دانش آموزان می‌خواهند بدون معیاری خاص، احساس‌های خود را نسبت به یکدیگر ابراز کنند. یکی از وسایلی که در این مورد استفاده می‌شود، پرسشنامه پذیرش گروهی اهایو مشتمل بر شش سؤال است:

۱. بهترین دوستان من؟
۲. دوستان دیگر من؟
۳. کسانی که دوستان من نیستند، ولی با آن‌ها معاشرت می‌کنم؟
۴. کسانی که آن‌ها را نمی‌شناسم؟
۵. کسانی که به آن‌ها علاقه‌ای ندارم؟

۶. کسانی که از آن‌ها بدم می‌آید؟

در این شیوه، فهرست اسامی دانش‌آموزان کلاس در اختیار هر دانش‌آموز گذاشته می‌شود و از آنان خواسته می‌شود نام کسانی را که برای هر سؤال مناسب می‌دانند، بنویسند. پس از آنکه دانش‌آموزان در مقابل هر پرسش اسامی مورد نظر خود را نوشتند، نتایج استخراج می‌شوند و قضاوت هم‌کلاسی‌ها در مورد هر دانش‌آموز مشخص می‌شود. در این روش، گروه‌بندی دانش‌آموزان برای انجام مقاصد خاص هدف نیست، بلکه پی‌بردن به قضاوت و ارزیابی اعضای گروه نسبت به خصوصیات شخصیتی هر فرد گروه هدف است.

روش‌های تجزیه و تحلیل اطلاعات در گروه‌سنجی

۱. دایره‌ای: برای گروه‌های کوچک عملی‌تر است. در آن برای هر عضو دایره‌ای منظور می‌شود و انتخاب‌های متقابل افراد با ترسیم خطوط رابط بین دایره‌ها و شماره‌گذاری آن‌ها مشخص می‌شود.

۲. جدولی: برای گروه‌های بزرگ مناسب‌تر است. انتخاب‌های اول، دوم و سوم افراد در جدولی که در ستون عمودی دانش‌آموزان و در ستون افقی انتخاب‌های آنان نوشته شده است، مشخص می‌شود. برای این کار یک جدول شطرنجی رسم می‌شود و اسامی افراد گروه مقابل ستون‌های عمودی و افقی نوشته می‌شود و در ستون‌های عمودی، ستون مقابل نام هر دانش‌آموز به سه قسمت تقسیم و در مقابل هر قسمت، شماره‌های ۱، ۲ و ۳ که نمایانگر انتخاب‌های اول، دوم و سوم هستند، ذکر می‌شوند. البته در صورتی که قرار باشد دانش‌آموزان مطرود شناسایی شوند، ستون چهارمی با همین عنوان باز می‌شود (اسم‌هایی که به‌طور عمودی نوشته می‌شوند و در مقابل ستون‌های افقی قرار گرفته‌اند، انتخاب‌کننده‌اند و اسم‌هایی که به‌طور افقی نوشته شده و در مقابل ستون‌های عمودی قرار گرفته‌اند، انتخاب‌شونده هستند. سپس انتخاب‌های دانش‌آموزانی که انتخاب‌کننده هستند، با علامت‌زدن در خانه‌های مربوط مشخص می‌شوند و پس از تکمیل جدول، در ستون‌های عمودی،

تعداد دفعات انتخاب‌شدن هر دانش‌آموز در انتخاب‌های اول، دوم و سوم، و دانش‌آموزان منفرد، جداگانه محاسبه می‌شود و زیر ستون اختصاصی هر دانش‌آموز نوشته می‌شود. سرانجام به انتخاب اول ضریب ۳، به انتخاب دوم ضریب ۲، و به انتخاب سوم ضریب ۱ داده می‌شود. ارقام به‌دست‌آمده، پس از جمع‌شدن، مجموع امتیازات هر نفر خواهد بود که در زیر ستون مربوط ثبت می‌شود.

تفسیر نتایج گروه‌سنجی در کلاس درس

۱. اولین اقدام پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات گروه‌سنجی، بررسی چرایی این نتایج است. اینکه چرا در کلاس عده‌ای محبوب، فراموش‌شده، منفرد و مطرود هستند، از خود نتایج مهم‌تر است. ممکن است شرایط خاصی در زندگی شخصی، اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان وجود داشته باشد و این وضعیت ناشی از این مسئله باشد. مثلاً ممکن است دانش‌آموزان خانواده‌های تک‌والد و فقیر، دانش‌آموزان ضعیف در زمینه تحصیلی، دانش‌آموزان ضعیف یا قوی در زمینه بدنی، دانش‌آموزان دارای اختلال روانی و ... بنا بر شرایطشان، در شرایط پذیرش بیشتر یا کمتری قرار بگیرند. بعضی مواقع چنین اتفاقی به شرایط مدرسه و حتی مرتبط با معلم مربوط است. مثلاً بعضی مدرسه‌ها یا برخی معلمان ممکن است خواسته یا ناخواسته سبب محبوبیت، طرد یا منفردشدن دانش‌آموزان شوند. ممکن است توجه بیش از اندازه در کلاس درس به برخی از دانش‌آموزان یا تنبیه شدید و تحقیر آنان سبب چنین اتفاقی باشد.

۲. محبوبیت، فراموش‌شدن، منفرد یا مطرود بودن عده‌ای از دانش‌آموزان در مدیریت کلاس درس، انگیزه دانش‌آموزان به یادگیری و حتی موفقیت و پیشرفت تحصیلی آنان چه تأثیری دارد؟ به‌طور مثال، اگر در کلاسی دانش‌آموزان منضبط و کوشا محبوب باشند، تأثیر الگویی آنان موجب می‌شود تا نظم، انضباط و سخت‌کوشی در کلاس درس مورد توجه همه قرار گیرد. برعکس، در کلاسی که دانش‌آموزانی بی‌انضباط و بی‌توجه به درس محبوب

و حاضر نیستند با آن‌ها ارتباط برقرار کنند. در چنین شرایطی، بهتر است با دانش‌آموزانی که اظهار تنفر کرده‌اند گفت‌وگو و دلایل طرد آن‌ها بررسی شود. البته افراد محبوب کلاس نیز ممکن است نمرات طرد بالایی کسب کنند. چنین مسئله‌ای طبیعی است و چنین دانش‌آموزانی، به خاطر داشتن جاذبه و دافعه در کلاس، اتفاقاً توان ابراز وجود و شجاعت خوبی دارند و به خاطر محبوبیتشان، شرایط طرد کمتر، بر آن‌ها آسیب و فشار روانی وارد می‌کند.

۵. گاهی مواقع برخی از دانش‌آموزان دسته گروه‌سنجی خاصی تشکیل می‌دهند. بدین صورت که همدیگر را انتخاب می‌کنند و افراد دیگری را که خارج از دسته قرار دارند، اصلاً انتخاب نمی‌کنند. در چنین شرایطی، نوعی شکاف یا جدایی گروه‌سنجی در کلاس به وجود می‌آید که احتمالاً این دسته با اعضای کلاس تجانس اندکی دارند. شایسته است با گفت‌وگو و نفوذ در این دسته، ارتباط برخی اعضا را با سایر اعضای کلاس بیشتر کرد. برای این کار می‌توان ترتیبی اتخاذ کرد که اعضای این گروه در گروه‌بندی‌های کلاسی در گروه‌های متفاوتی قرار گیرند و فعالیت‌های مشترک یادگیری با سایر دانش‌آموزان خارج از دسته خود انجام دهند.

۶. نکته‌ای که شاید بیش از موارد فوق اهمیت دارد، این است که آیا می‌توان در جو کلاس و در میزان پذیرفته‌شدن و نشدن دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرد؟ برای ایجاد انگیزه، تسهیل تربیت و یادگیری دانش‌آموزان، پیشگیری از آسیب‌های روانی و آسیب‌های اجتماعی لازم و ضروری است که در جو کلاس و میزان پذیرش یا عدم پذیرش دانش‌آموزان تغییراتی ایجاد کرد و به نوعی در برخی از دسته‌های گروه‌سنجی یا برخی از دانش‌آموزان نفوذ کرد و تغییرات مثبتی برای تعلیم و تربیت دانش‌آموزان ایجاد کرد. سه راهکار مفید برای چنین تغییراتی عبارت‌اند از: الف) توانمندسازی دانش‌آموزان فراموش شده، منفرد و مطرود؛ ب) تغییر سبک ارتباطی و رفتاری معلم و مسئولان مدرسه؛ ج) استفاده از ظرفیت دانش‌آموزان محبوب.

کلاس هستند و دانش‌آموزان منضبط و کوشا فراموش شده و مطرودند، انگیزه تلاش و کوشش کاهش می‌یابد و مدیریت انضباطی چنین کلاسی به شدت سخت است. پژوهش‌ها نشان داده‌اند، دانش‌آموزان منفرد و مطرود از انگیزه تحصیلی اندکی برخوردارند و غالباً دچار افت تحصیلی می‌شوند.

۳. نتایج گروه‌سنجی، حتی به‌طور غیرمستقیم، میزان پذیرفته‌شدن یا نشدن معلم را در کلاس درس به خوبی نشان می‌دهد. در مثال بالا، وقتی معلم به دانش‌آموزی توجه خاصی نشان می‌دهد و در گروه‌سنجی محبوب معلم جزو افراد فراموش شده، منفرد یا مطرود کلاس می‌شود، در اینجا میزان پذیرفته‌شدن اهداف، ارزش‌ها و نظرات معلم توسط دانش‌آموزان به خوبی نشان داده می‌شود. برخی از دانش‌آموزان در کلاس درس از لحاظ عاطفی و رفتاری در مقابل معلم قرار می‌گیرند و به اصطلاح باغی کلاس می‌شوند، در صورتی که دانش‌آموزان باغی محبوبیت بیشتری در کلاس درس دارند. این موضوع زنگ خطری برای معلم است و بهتر است معلم در کلاس درس نحوه ارتباطش با چنین دانش‌آموزانی را تغییر دهد و با بی‌توجهی یا توجه خاص نسبت به آنان، و برقراری صمیمیت، تأثیرات منفی آنان را در کلاس درس خنثا کند و جایگاه نفوذ، تأثیرگذاری و الگو بودن خویش را در کلاس درس حفظ کند. معلم می‌تواند قبل از گروه‌سنجی، همانند دانش‌آموزان، نظرات خودش را در مورد دانش‌آموزان یادداشت کند و پس از تجزیه و تحلیل گروه‌سنجی، نظرات خود را با نظرات دانش‌آموزان مقایسه و چرایی نبود چنین تطبیقی را در کلاس درس بررسی کند. البته ممکن است بعضی مواقع دانش‌آموزان توانمند منضبط و محبوب معلم، به دلیل حسادت دوستانشان، مورد بی‌مهری قرار گیرند یا رفتارهای نامناسب و غرورآمیز خودشان موجب شود دیگران آن‌ها را طرد کنند.

۴. برخی از دانش‌آموزان در گروه‌سنجی نه تنها توسط دیگران انتخاب نشده‌اند، بلکه نمره منفی نیز کسب کرده‌اند یا به عبارت بهتر، عده‌ای از دانش‌آموزان اظهار داشته‌اند از آن‌ها بدشان می‌آید